

Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης
Μέλος της Διεθνούς Εταιρείας Πολιτικής Επιστήμης (IPSA)

Δίκτυο Ανάλυσης Πολιτικού Λόγου
Κείμενα Εργασίας, αρ. 1

Κύρκος Δοξιάδης

Ο πολιτικός λόγος στη σύγχρονη Ελλάδα

Ιούνιος 2013

Κύρκος Δοξιάδης

Ο πολιτικός λόγος στη σύγχρονη Ελλάδα*

Στη σύγχρονη Ελλάδα δεν έχει ξεσπάσει εμφύλιος πόλεμος – ακόμα τουλάχιστον. Δεν έχουμε δύο αντίπαλους στρατούς που μάχονται με μαζικούς σκοτωμούς και τα συναφή επακόλουθα. Η κοινωνία όμως, μαζί με τις πολιτικές δυνάμεις που την εκφράζουν, είναι μοιρασμένη στα δύο. Πόλεμος όχι - πόλωση όμως ναι, υπάρχει. Στο πλαίσιο λοιπόν της πόλωσης, δεν θα ήταν υπερβολικό να δεχτούμε ότι στη σφαίρα του (πολιτικού) λόγου ο (εμφύλιος) πόλεμος έχει ήδη αρχίσει.

Δύσκολα θα μπορούσε κάποιος να μας επικρίνει για αυθαιρεσία στη μεταφορική χρήση της λέξης «πόλεμος». Αρκεί να σκεφτούμε τον παμπάλαιο όρο «πολεμική», που σημαίνει ακριβώς την έντονη αντιπαράθεση στο πεδίο του λόγου. Πέραν αυτού όμως, με ενδιαφέρει εδώ μια σύνδεση μεταξύ «πολέμου» και «πολιτικού λόγου» που είναι όχι τόσο μεταφορική -ή παρομοιαστική- όσο μετωνυμική - δηλαδή συνδυαστική. Αναφέρομαι σ' ένα είδος λόγου που κατ' εξοχήν (αν και όχι αποκλειστικά) συνδυάζεται με τον πόλεμο, και που στη σύγχρονη Ελλάδα χαρακτηρίζει πλέον κατά κόρον την εκφορά του πολιτικού λόγου – ήτοι στην προπαγάνδα.

Θα διακινδυνεύσω μια αναλογία – εύκολη, αλλά ίσως χρήσιμη. Η πασίγνωστη ρήση του Clausewitz είναι: «Ο πόλεμος είναι η συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα.»¹ Ας πούμε εμείς λοιπόν: «Η προπαγάνδα είναι η συνέχιση του πολιτικού λόγου με άλλα μέσα.» Τα «άλλα μέσα» στην περίπτωση του πολέμου σε σχέση με

* Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Δημόσιας Διοίκησης, ΕΚΠΑ.

** Το κείμενο στηρίζεται σε εισήγηση του συγγραφέα σε ημερίδα της Ελληνικής Εταιρείας Πολιτικής Επιστήμης που έγινε στις 10.1.2013 με θέμα «Όψεις του κομματικού φαινομένου και του κομματικού ανταγωνισμού».

¹ Carl von Clausewitz, *On war*, Harmondsworth: Penguin Books, 1968, σ. 119.

την πολιτική είναι βέβαια η οργανωμένη και συστηματική βία.² Και τολμώ να πω ότι τα ίδια «άλλα μέσα» ισχύουν και για την προπαγάνδα σε σχέση με τον πολιτικό λόγο. Πριν όμως δούμε τι σημαίνει «οργανωμένη και συστηματική βία» στην περίπτωση της προπαγάνδας, ας πούμε δυο λόγια για τη σημασία της στην περίπτωση του ίδιου του πολέμου.

Από τη σκοπιά της κοινωνικής και πολιτικής θεωρίας, η βία του πολέμου, οσοδήποτε καταστροφική, δεν θα έπρεπε να ταυτίζεται αποκλειστικά με την καταστολή και τον αφανισμό. Τουλάχιστον όσον αφορά τη στοχοθεσία της –που δεν απέχει πάντα από τα πραγματικά αποτελέσματα-, η βία του πολέμου είναι και *παραγωγική*. Ο όρος «παραγωγική» φαίνεται εξωφρενικός αν του προσδώσουμε κάποιο αξιακά θετικό περιεχόμενο. Κάτι τέτοιο όμως δεν είναι απαραίτητο – και η παραγωγή της δυστυχίας παραγωγή είναι. Πιο συγκεκριμένα, ο πόλεμος (έχει ως στόχο να) παράγει: νίκες, κτήσεις νέων εδαφών ή διατήρηση παλαιών, απόκτηση εξουσίας επί άλλων πληθυσμών ή υπεράσπιση οικείων. Υπ’ αυτή την έννοια, η πολεμική βία, παρ’ ότι πιο μαζικά καταστροφική, είναι και πιο παραγωγική από τη βία της αστυνομίας, στο βαθμό που η δεύτερη στοχεύει *μόνο* στην καταστολή (πράγμα επίσης πολύ συζητήσιμο αλλά ας μην υπεισέλθουμε και σε αυτό).

Ας έρθουμε τώρα στη διερεύνηση της σημασίας της οργανωμένης και συστηματικής βίας στην περίπτωση της προπαγάνδας. Μια πρώτη πιθανή ένσταση θα υπήρχε ως προς τη νομιμότητα της χρήσης του όρου «βία» στην προπαγάνδα ή στον πολιτικό λόγο ή στο λόγο εν γένει, δεδομένου ότι η βία, κατ’ αρχάς τουλάχιστον, αναφέρεται σε κάτι σωματικό ή έστω υλικό. Υπάρχει βέβαια ο όρος «συμβολική βία», αλλά ας είμαστε λίγο πιο συγκεκριμένοι. Μπορούμε να εντοπίσουμε τη δυνατότητα βίας στο λόγο με τουλάχιστον τρεις διαφορετικούς τρόπους, χωρίς να

² Στο ίδιο, σ. 101.

χρειαστεί να διευρύνουμε τη σημασία της τόσο ώστε να απομακρυνθούμε υπερβολικά από την έννοια της υλικότητας ή σωματικότητάς της.

Ο πρώτος τρόπος έχει να κάνει με το ότι ο λόγος έχει τη δική του – απαραίτητη- υλική διάσταση. Για να έρθουμε κατ' ευθείαν στο ζήτημα της –υλικής ή σωματικής- βίας, αν φιμώσεις κάποιον, ή αν του αφαιρέσεις το λόγο σε μια συζήτηση, του αφαιρείς την υλική δυνατότητα να αρθρώσει λόγο. Ακόμη, το κάψιμο των βιβλίων από τους ναζί, πέρα από τη συμβολική σημασία της πράξης, είχε και μια άμεση υλική συνέπεια – δεν μπορείς να διαβάσεις ένα καμένο βιβλίο.

Ο δεύτερος τρόπος είναι ότι ο λόγος πάρα πολύ συχνά συνδέεται με συναισθήματα. Η άσκηση βίας σε αυτή την περίπτωση δεν είναι όντως υλική ή σωματική, αλλά αυτό που έχει σημασία είναι ότι συχνά *βιώνεται* ως τέτοια – η μεταφορική φράση: «τα λόγια του με πλήγωσαν» είναι αποκαλυπτική ως προς αυτό.

Ο τρίτος τρόπος έχει να κάνει με το ότι ο λόγος, εκτός του ότι έχει ο ίδιος την υλική του διάσταση, κατά κανόνα *αναφέρεται* σε υλικά αντικείμενα – είτε στην ίδια την υλική πραγματικότητα είτε σε άλλους λόγους που έχουν όμως κι αυτοί την υλική τους διάσταση. Όταν λοιπόν κάποιος λόγος παραποιεί ή διαστρεβλώνει ή αποκρύπτει την πραγματικότητα ή κάποιους άλλους λόγους, η βία που ασκείται έχει και πάλι μια σαφέστατα υλική ιδιότητα.

Τα παραπάνω επιχειρήματα υπέρ της υλικότητας της βίας στην περίπτωση του λόγου δεν αποσκοπούν βέβαια στο να πείσουν ότι η βία της προπαγάνδας μπορεί να συγκριθεί με την πολεμική βία ως προς την οδυνηρότητά της ή την καταστροφικότητα των συνεπειών της. Ο όρος «βία» εδώ χρησιμοποιείται με καθαρά αναλυτικό σκοπό: προκειμένου να καταδειχθεί η ιδιαιτερότητα της προπαγάνδας σε σχέση με άλλα είδη πολιτικού λόγου.

Έχοντας κάνει αυτή τη διευκρίνιση, νομίζω ότι μπορούμε να προχωρήσουμε στη διερεύνηση της αναλογίας μεταξύ πολεμικής και προπαγανδιστικής βίας, και να προτείνουμε ότι και στην προπαγάνδα έχουμε να κάνουμε με *παραγωγική* βία. Λαμβάνοντας υπ' όψη και ό,τι επισημάνθηκε πιο πάνω ως προς το σε τι συνίσταται η υλικότητα της βίας στο λόγο, πιστεύω ότι μπορούμε να εντοπίσουμε πού ακριβώς έγκειται η παραγωγικότητά της.

Πρώτα απ' όλα, η προπαγανδιστική βία είναι παραγωγική, και όχι κατασταλτική, κατά το ότι διακρίνεται σαφέστατα από τη *λογοκρισία* - υπό την έννοια ακριβώς ότι η λογοκρισία θα μπορούσε να οριστεί ως η *καταστολή* του λόγου. Η προπαγάνδα δεν καταστέλλει το λόγο, αντιθέτως, παράγει διαρκώς νέους λόγους.

Δεύτερον, η βία της προπαγάνδας δεν είναι *λεκτική* βία - δεν είναι η βία που προξενούν κάποιες λέξεις ή εκφράσεις από μόνες τους και που συνίσταται στο να πληγεί συναισθηματικά, να προσβληθεί ή να εξευτελιστεί ο αντίπαλος (προσβολές, βρισιές, καυστικά σχόλια και τα συναφή). Η βία της προπαγάνδας δεν αφορά τόσο την ίδια τη γλώσσα όσο *τη σχέση της γλώσσας με τα πράγματα* - μ' άλλα λόγια, αφορά την ιδιότητα που κυρίως διακρίνει τον *λόγο* από τη («σκέτη») *γλώσσα*: την ιδιότητα της *αναφορικότητας*. Η βία στην προπαγάνδα είναι η *βία που ασκεί ο λόγος πάνω στα πράγματα* - πάνω στα αναφερόμενά του: είτε πρόκειται για την υλική πραγματικότητα είτε για άλλους λόγους.

Και σε αυτήν ακριβώς τη σχέση, στη σχέση του λόγου με τα αναφερόμενα, είναι που φαίνεται η παραγωγικότητα της προπαγανδιστικής βίας. Όπως ήδη είπαμε, η προπαγάνδα διακρίνεται από τη λογοκρισία κατά το ότι δεν καταστέλλει τα λόγια των άλλων ή την πραγματικότητα, δεν αποκρύπτει ούτε αποσιωπά. Σε παλαιότερες εποχές, που η πρόσβαση στην απλή πληροφορία δεν ήταν τόσο εύκολη όσο τώρα, που βρισκόμαστε στην εποχή της ραγδαίας ανάπτυξης των ΜΜΕ και του διαδικτύου,

η προπαγάνδα, ιδίως σε περιπτώσεις πραγματικού πολέμου ή δικτατορίας, όπου η σφαιρική πληροφόρηση καθίστατο ακόμη δυσχερέστερη, λειτουργούσε –εν μέρει- και ως λογοκρισία, υπό την έννοια ότι συχνά στηριζόταν σε μια επιλεκτική απόκρυψη της πραγματικότητας ή των λόγων του αντιπάλου – και κατά συνέπεια, εν μέρει όμως, επαναλαμβάνω, η προπαγανδιστική βία ήταν σε αυτές τις περιπτώσεις κατασταλτική. Ούτως ή άλλως όμως, η ουσία της προπαγάνδας δεν είναι εκεί.

Η βία που ασκεί η προπαγάνδα πάνω στα πράγματα, πάνω στα αναφερόμενά της, είναι κυρίως παραγωγική, υπό την έννοια ότι αυτό που κυρίως κάνει η προπαγάνδα είναι ότι επεμβαίνει (βίαια) στην πραγματικότητα όχι για την αφανίσει ή για να την αποκρύψει αλλά για να την μεταλλάξει δημιουργικά. Η βία του προπαγανδιστή θα μπορούσε να παρομοιαστεί με τη βία του πλαστικού χειρουργού – ο πλαστικός χειρουργός δεν εξαφανίζει το πρόσωπο που χειρουργεί, απλώς το κάνει «αγνώριστο»: πιο «ευειδές» (και αυτό το τελευταίο προφανώς έχει να κάνει με το ότι στην πλαστική χειρουργική επέμβαση η «βία» που υφίσταται το πρόσωπο που χειρουργείται συνήθως ασκείται με τη συναίνεση του ενδιαφερομένου, πράγμα που δεν ισχύει με τα άτομα ή τις ομάδες που οι πράξεις ή τα λόγια τους υφίστανται τη βίαιη δημιουργική επέμβαση του προπαγανδιστή).

Έχοντας αυτά κατά νου περί προπαγάνδας γενικά, ας δούμε τώρα πώς αυτή ασκείται στο πλαίσιο του πολιτικού λόγου στη σύγχρονη Ελλάδα. Είπα πριν ότι μπορεί να μην έχουμε (εμφύλιο) πόλεμο, η πόλωση όμως της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας είναι τέτοια που μας επιτρέπει να διακρίνουμε συνθήκες πολέμου στη σφαίρα του πολιτικού λόγου, δηλαδή συνθήκες προπαγανδιστικής βίας.

Είναι νομίζω γενικά αποδεκτό ότι η πόλωση στη σημερινή ελληνική κοινωνία και πολιτική είναι πρωτοφανής για τα δεδομένα της μεταδικτατορικής περιόδου. Οι οξύτερες πολιτικές αντιπαραθέσεις μεταξύ των πρώην δύο μεγάλων κομμάτων

περιορίζονταν κατά μέγα μέρος στο κομματικό επίπεδο – δεν είχαν προσλάβει τον βαθύτατα ταξικό και ευρύτερα κοινωνικό χαρακτήρα της σημερινής σύγκρουσης. Και αυτό για δύο κυρίως λόγους: πρώτον, οι ίδιες οι ταξικές αντιθέσεις δεν είχαν οξυνθεί τόσο πολύ όσο στη μνημονιακή περίοδο που διανύουμε τώρα, και δεύτερον, οι ταξικές εκπροσωπήσεις των τότε δύο μεγάλων κομμάτων δεν ήταν τόσο αβυσσαλέα αντιθετικές – δεδομένης της πολυσυλλεκτικότητας και των δύο, ιδίως του ΠΑΣΟΚ.

Η σημερινή πόλωση θα μπορούσε να συγκριθεί μόνο με τη δικτατορική και προδικτατορική περίοδο. Στην οποία, χωρίς να υπάρχει –ούτε και τότε– άμεση κατάσταση πολέμου, υπήρχε παρ' όλα αυτά μια *έμμεση* πολεμική κατάσταση, με δύο αλληλοσυνδεόμενους τρόπους: δια μέσου του διεθνούς περιβάλλοντος του ψυχρού πολέμου, και δια μέσου της κοινωνικής και πολιτικής μνήμης του μόλις προηγθέντος ελληνικού εμφυλίου. Κατά συνέπεια, στη σφαίρα του τότε πολιτικού λόγου, υπήρχαν και συνθήκες προπαγάνδας. Ας επιχειρήσουμε λοιπόν μια συγκριτική προσέγγιση της προπαγάνδας της τότε πόλωσης και εκείνης της τωρινής.

Κατ' αρχάς και στις δύο περιόδους, τότε και τώρα, υπήρχαν και υπάρχουν συνθήκες κυριαρχίας - κοινωνικής, ταξικής, πολιτικής. Αντίστοιχη κυριαρχία υπήρχε και υπάρχει και στη σφαίρα του πολιτικού λόγου. Και για τις δύο περιόδους λοιπόν θα αναφερθώ στον κυρίαρχο πολιτικό λόγο - που σημαίνει ότι δεν θα ασχοληθώ με τον πολιτικό λόγο της Αριστεράς, ούτε της τότε ούτε της τώρα. Δεδομένου ότι πρόκειται για κριτική ανάλυση και θεώρηση, όχι για απλή θεωρητική ή αναλυτική καταγραφή του πολιτικού λόγου, προφανώς και θα μπορούσε κάποιος να με εγκαλέσει για μεροληψία. Το μόνο που θα είχα να απαντήσω είναι ότι «επιφυλάσσομαι» να ασχοληθώ (κριτικά, εννοείται) με τον πολιτικό λόγο της

Αριστεράς κάποια άλλη στιγμή. Ίσως θα είχε ουσιαστικότερο νόημα μια τέτοια ενασχόληση αν κάποτε η Αριστερά καταστεί κυρίαρχη.³

Η πρώτη ομοιότητα, που προκύπτει από τη σύγκριση μεταξύ των δύο περιόδων όσον αφορά τον κυρίαρχο πολιτικό λόγο, είναι ότι αυτός ο τελευταίος και στη μια και στην άλλη περίπτωση έτεινε και τείνει να σχηματοποιεί την πόλωση σε ένα δίπολο, κάθε σκέλος του οποίου προσκτάται ένα εντονότατα θετικό ή αρνητικό αξιακό πρόσημο. Έτσι, στη μετεμφυλιακή και ψυχροπολεμική περίοδο το θετικό σκέλος ήταν η «εθνικοφροσύνη» και το αρνητικό ο «κομμουνισμός», ενώ τώρα, στη μνημονιακή περίοδο, το θετικό είναι ο «εκσυγχρονισμός» και η «ευρωπαϊκή προοπτική» και το αρνητικό ο «λαϊκισμός» και ο «αντιευρωπαϊσμός».

Ήδη όμως, από αυτή την (δομική) ομοιότητα, αρχίζουν να διαφαίνονται οι τεράστιες διαφορές μεταξύ των δύο περιόδων. Τουλάχιστον ως προς τα θετικά σκέλη, δηλαδή μεταξύ «εθνικοφροσύνης» αφ' ενός και «εκσυγχρονισμού» και «ευρωπαϊκής προοπτικής» αφ' ετέρου, δεν έχουμε να κάνουμε με απλή διαφορά αλλά με σχεδόν αντίθεση. Προφανώς αυτό δεν είναι παρά μία ακόμα ένδειξη των πολλαχώς διαφορετικών γενικότερων κοινωνικο-πολιτικών συνθηκών, η συγκριτική διερεύνηση των οποίων υπερβαίνει τους στόχους του παρόντος κειμένου. Δεδομένων όμως των πασιφανών διαφορών, μια συγκριτική προσέγγιση των εν λόγω διπόλων στη σφαίρα του πολιτικού λόγου είναι εφικτή και μπορεί να αποβεί χρήσιμη, αν αυτά εξεταστούν το καθένα ως προς την προπαγανδιστική του αποτελεσματικότητα.

Πρώτα απ' όλα δυο λόγια ως προς τη διαφορά μεταξύ των θετικών σκελών.

Από την πτώση της δικτατορίας κι έπειτα, η λέξη «εθνικοφροσύνη» έχει καταστεί

³ Με την κριτική ανάλυση του *παρελθόντος* πολιτικού λόγου της Αριστεράς έχω ασχοληθεί κατ' επανάληψη. Βλ. ιδίως: Κύρκος Δοξιάδης, «Η ιδεολογία στη μεταπολεμική Ελλάδα», *Λεβιάθαν*, τεύχος 13, 1993, σ. 135-147, *Εθνικισμός, ιδεολογία, μέσα μαζικής επικοινωνίας*, Αθήνα: Πλέθρον, 1995, σ. 45-101, «Εθνικόφρων διχασμός και εθνική συσπείρωση: Η διπλή ιδεολογική αποτυχία της δικτατορίας», στο: Γιάννα Αθανασάτου, Άλκης Ρήγος και Σεραφείμ Σεφεριάδης (επιμ.), *Η δικτατορία 1967-1974: Πολιτικές πρακτικές - ιδεολογικός λόγος - αντίσταση*, Αθήνα: Καστανιώτης, 1999, σ. 166-173.

ταυτόσημη με την οπισθοδρόμηση, την ακροδεξιά και τη χούντα. Γι' αυτό και πρώτος ο ίδιος ο (μεταδικτατορικός) κυρίαρχος πολιτικός λόγος φρόντισε επιμελέστατα να απαλλαγεί πλήρως από αυτήν. Στο σύγχρονο μνημονιακό πολιτικό λόγο όμως, ούτε κάποια άλλη, οποιαδήποτε, παραλλαγή του «εθνικού» ιδεολογήματος θα μπορούσε να ταιριάζει πειστικά με το «εκσυγχρονιστικό» και «φιλευρωπαϊκό» περιεχόμενό του. Εκτός ίσως από το επιχείρημα ότι όλα γίνονται «για τη σωτηρία της πατρίδας» - αυτό όμως από μόνο του δεν είναι πιστευτό: προϋποθέτει να έχει πειστεί πρώτα κάποιος για τη βιωσιμότητα, ή έστω τη μη-καταστροφικότητα των μνημονίων. Προς μεγάλη του απογοήτευση ο Αντώνης Σαμαράς, ο τωρινός πρωθυπουργός και πάλαι ποτέ πρωτεργάτης της αναβίωσης ενός ακραιφνούς εθνικιστικού λόγου στη μεταδικτατορική Ελλάδα, είναι αναγκασμένος εκ των πραγμάτων να παραχωρεί κατά μέγα μέρος στην αντιμνημονιακή πλευρά το πεδίο της πολιτικής εκμετάλλευσης των κάθε είδους εθνικών ιδεωδών.

Βέβαια, όπως είχα υποστηρίξει σε κείμενό μου πριν πάρα πολλά χρόνια,⁴ ούτε η «εθνοφοροσύνη» είχε κατορθώσει να εκμεταλλευτεί τα εθνικά ιδεώδη που υποτίθεται ότι προέβαλλε, διότι ήταν μια ιδεολογία εκ γενετής διχαστική και χωρίς αληθινό θετικό περιεχόμενο. Φαίνεται όμως ότι και ο σημερινός κυρίαρχος πολιτικός λόγος συναντά παρόμοιο πρόβλημα με την «εθνοφοροσύνη», ακόμη και ως προς τα ιδεώδη που την έχουν αντικαταστήσει στην «καλή» πλευρά του διπόλου. Είναι ηλίου φαινότερον ότι το συγκεκριμένο εννοιολογικό περιεχόμενο των όρων «εκσυγχρονισμός» και «ευρωπαϊσμός» δια των οποίων αυτοπροβάλλονται οι μνημονιακές δυνάμεις είναι οι ιδέες και τα αξιακά προτάγματα του νεοφιλευθερισμού. Στην Ελλάδα της κρίσης και της λιτότητας αυτά από μόνα τους πλέον δεν είναι ικανά να πείσουν κανέναν – ούτε καν τους πολιτικούς που ασκούν

⁴ Δοξιάδης, «Η ιδεολογία στη μεταπολεμική Ελλάδα», σ. 125-128.

πολιτική στηριζόμενοι σε αυτά. Ακόμη και αν δεχτούμε ότι στις καλές εποχές του ο νεοφιλελευθερισμός μπορεί να λειτουργήσει ενοποιητικά και αποτελεσματικά, προβάλλοντας πειστικά ένα πρότυπο υγιούς και θεμιτού ανταγωνισμού που επιτρέπει να αμείβονται οι ικανότεροι και να επικρατεί η αξιοκρατία, στη σύγχρονη Ελλάδα της μαζικής εξαθλίωσης αυτό το πρότυπο ανταγωνισμού έχει εκφυλιστεί σε μια κατάσταση «ο σώζων εαυτόν σωθήτω».

Όπως λοιπόν στην περίπτωση της «εθνικοφροσύνης», η προπαγανδιστική αποτελεσματικότητα του σημερινού κυρίαρχου πολιτικού λόγου κρίνεται κατά κύριο λόγο στο πεδίο της αρνητικής στοχοθεσίας του: στο κατά πόσο είναι ικανός να πείσει ότι ο αντίπαλος είναι όντως χειρότερος. Η αντικομμουνιστική προπαγάνδα της «εθνικοφροσύνης» μπορεί να μην έπειθε κανέναν εκτός απ' τους ήδη «εθνικόφρονες», αλλά είχε ένα πολύ ισχυρό όπλο με το μέρος της: το νόμο του μετεμφυλιακού κράτους, σύμφωνα με τον οποίο ο κομμουνισμός ήταν παράνομος. Η κατηγορία ότι κάποιος είναι «κομμουνιστής», αν αποδεικνυόταν (αν δηλαδή μπορούσε να αποδειχτεί ότι κάποιος ήταν μέλος του –παράνομου- Κομμουνιστικού Κόμματος), αρκούσε για να μπει κάποιος φυλακή. Για την «εθνικοφροσύνη» επομένως, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η βία της ως προπαγανδιστική βία δεν ήταν απαραίτητο να είναι αποτελεσματική, δεδομένου ότι, ως ιδεολογία της καταστολής, είχε ως άμεσο στήριγμά της την ίδια τη βία της θεσμικής και αστυνομικής καταστολής του αντικομμουνιστικού μετεμφυλιακού κράτους.

Στη σύγχρονη Ελλάδα, ακόμα τουλάχιστον, δεν ισχύει απλώς ότι το Κομμουνιστικό Κόμμα είναι καθ' όλα νόμιμο. Από τη μεταπολίτευση κι έπειτα έχει πλήρως απονομιμοποιηθεί και αξιακά η χρήση της λέξης «κομμουνιστής» ως «ρετσινιά» - περίπου στον ίδιο βαθμό με την απονομιμοποίηση της λέξης «εθνικόφρων» ως χαρακτηρισμού με αξιακά θετικό πρόσημο. Ακόμα και δεξιό

πολιτικοί ή σχολιογράφοι, επισήμως τουλάχιστον, ακόμα και αν αντλούν από τις παραδοσιακές θεματικές της αντικομμουνιστικής προπαγάνδας για να επιτεθούν στον ΣΥΡΙΖΑ ή στην Αριστερά γενικότερα, αποφεύγουν να χρησιμοποιούν τον όρο «κομμουνισμός» απαξιωτικά. Προτιμούν τον όρο «σταλινισμός» - είτε ευθέως, κατονομάζοντας τους ΣΥΡΙΖΑίους ως «σταλινικούς» και «υποστηρικτές των γκουλάγκ»,⁵ είτε προσπαθώντας να δείξουν ότι η πολιτική του ΣΥΡΙΖΑ οδηγεί στο σταλινισμό.⁶

Είναι προφανές λοιπόν ότι, εφ' όσον δεν έχει το στήριγμα του θεσμοποιημένου κατασταλτικού αντικομμουνισμού της προδικτατορικής και δικτατορικής περιόδου, η φιλομνημονιακή και αντιαριστερή προπαγάνδα, προκειμένου να είναι αποτελεσματική, οφείλει να στηριχτεί στη δική της προπαγανδιστική παραγωγική βία. Σε πρόσφατο κείμενό μου,⁷ είχα υποστηρίξει ότι ενίοτε η προπαγάνδα της συγκυβέρνησης τείνει να υποκαταστήσει τη λογοκρισία καταστέλλοντας η ίδια την πραγματικότητα ή την πραγματική σημασία των λόγων των αντιπάλων της – δηλαδή παραποιώντας την κατά τρόπο τόσο χονδροειδή που θυμίζει παλαιότερες και πιο «πρωτόγονες» μορφές προπαγάνδας. Αυτό όμως από μόνο του δεν αρκεί – όσο δεν υπάρχει ακόμα θεσμικό καθεστώς γενικευμένης λογοκρισίας, ο κυρίαρχος πολιτικός λόγος, ως προς την αντιμετώπιση των αντιπάλων του, είναι υποχρεωμένος να επενδύει πιο πολύ σε αυτό που είπαμε πως είναι η ουσία της προπαγανδιστικής βίας, δηλαδή στην παραγωγική ή δημιουργική της διάσταση.

Παρ' ότι, όπως ήδη είπαμε, ο σημερινός κυρίαρχος πολιτικός λόγος όντως δεν έχει πλέον επαρκώς πειστικό θετικό περιεχόμενο, έχει κάποιο πλεονέκτημα που δεν το είχε η «εθνοφοροσύνη», και που απορρέει ακριβώς από τις -ρητές ή υπόρρητες-

⁵ Πέτρος Τατούλης: «είναι ανεπίτρεπτο σταλινικοί που υπερασπίζονται τα γκουλάγκ να βγάλουν ανακοίνωση κατηγορώντας με για χρυσαυγίτικη συμπεριφορά» - *Εφημερίδα των Συντακτών*, 7.1.2013.

⁶ Βλ. Στέφανος Κασιμάτης, «“Προοδευτική” λύση διά της αυτοκαταστροφής», *Καθημερινή*, 2.4.2013.

⁷ Κύρκος Δοξιάδης, «Πολιτικός λόγος και προπαγάνδα», *Εφημερίδα των Συντακτών*, 26.3.2013, σ. 8.

νεοφιλελεύθερες παραδοχές και προϋποθέσεις του. Αναφέρομαι στο περίφημο ΤΙΝΑ («There Is No Alternative» - «Δεν υπάρχει εναλλακτική λύση») που είχε αρθρώσει η μακαρίτισσα Margaret Thatcher και που υφέρπει υποδόρια ως το θεμελιακό επιχείρημα απ' άκρου εις άκρον της νεοφιλελεύθερης συλλογιστικής. Στη σύγχρονη Ελλάδα, ακριβώς επειδή τα υπόλοιπα επιχειρήματα που καθιστούσαν κάποτε το νεοφιλελεύθερο πρόταγμα ελκυστικό δεν έχουν πλέον στον ήλιο μοίρα, το ΤΙΝΑ έχει προσλάβει την πιο ωμή του μορφή. Απογυμνωμένο πλέον απ' όλες τις χίμαιρες για την προοπτική του ατομικού πλουτισμού ή της οποιασδήποτε επαγγελματικής επιτυχίας ή κοινωνικής ανέλιξης των «άξιων» και «ικανών», το δόγμα περί ανυπαρξίας εναλλακτικής λύσης πέρα από τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές εκφράζεται στις μέρες μας ως μια ακλόνητη πεποίθηση ότι αυτές οι τελευταίες είναι το *αναγκαίο κακό*.

Παρ' ότι σ' ένα πρώτο επίπεδο το «αναγκαίο κακό» ως αξιακό πρόταγμα δεν έχει τίποτε το ελκυστικό, κατέχει παρ' όλα αυτά δύο εξαιρετικά αποτελεσματικά ατού. Το πρώτο είναι ότι για όσους το πιστεύουν, για όσους πείθονται δηλαδή ότι τα μνημονιακά μέτρα είναι όντως αναγκαία έστω και ως αναγκαίο κακό, η εξουσιαστική του επενέργεια είναι πιο αποτελεσματική ακόμα και από το πιο γοητευτικό ιδεώδες του πιο συναρπαστικού αξιακού συστήματος. Για εκείνους, τα μνημόνια είναι η επώδυνη θεραπεία που σου επιβάλλει ο γιατρός για να θεραπευτείς από μια επικίνδυνη νόσο. Αν σε νοιάζει η ζωούλα σου (κι εμπιστεύεσαι το γιατρό, εννοείται), δεν υπάρχει περίπτωση να παρεκκλίνεις από αυτήν όσο κι αν σε ταλαιπωρεί.

Το δεύτερο, που είναι και το πιο ενδιαφέρον και που πιστεύω ότι από μόνο του εξηγεί πάρα πολλά από τα τερτίπια της εκφοράς του σύγχρονου ελληνικού -και όχι μόνο- κυρίαρχου πολιτικού λόγου, είναι ότι η ρητορική του «αναγκαίου κακού» επιτρέπει στα υποκείμενα που την εκφέρουν να έχουν και την πίτα ολόκληρη και το

σκυλί χορτάτο. Το σκέλος «αναγκαίο» τους επιτρέπει να είναι πειστικοί απέναντι σε όσους απευθύνονται (σε όποιους όντως πείθονται, εννοείται). Ενώ το σκέλος «κακό» τους παρέχει τη δυνατότητα να διαρρηγνύουν τα ιμάτιά τους ότι *και οι ίδιοι* είναι εναντίον της πολιτικής που («αναγκάζονται να») επιβάλλουν ή υποστηρίζουν - ενίοτε φανατικά εναντίον κιόλας.

Αυτό το δεύτερο, ανάλογα με το ποια είναι τα συγκεκριμένα υποκείμενα που αρθρώνουν τον μνημονιακό λόγο στην εκάστοτε περίπτωση, εξηγεί πρώτα απ' όλα την πρωτοφανή -ακόμα και για τα ελληνικά δεδομένα- και αενάως επαναλαμβανόμενη ασυνέπεια των κορυφαίων πολιτικών στελεχών, ήτοι των πολιτικών αρχηγών και των υπουργών της συγκυβέρνησης. Είναι γνωστό ότι, τουλάχιστον από τότε που ξέσπασε η κρίση, καμία από τις κυρίαρχες -ή πρώην κυρίαρχες- πολιτικές δυνάμεις δεν τολμάει να εμφανιστεί ως ακραιφνώς νεοφιλελεύθερη ή φιλομνημονιακή. Το διηνεκές (ρητό ή άρητο) «ελαφρυντικό» για τούτη την ασυνέπεια είναι: «Πίστευα ότι μπορούσαμε να αντισταθούμε και έκανα ό,τι ήταν ανθρωπίνως δυνατόν προς αυτή την κατεύθυνση, αλλά...» Ταυτόχρονα όμως, κι ίσως αυτό μακροπρόθεσμα είναι πιο σημαντικό, εξηγεί και την αμφίθυμη έως σχιζοφρενική στάση των γενικότερων δυνάμεων του μνημονιακού μπλοκ. Έτσι, καθώς μεταβαίνουμε από το «σκληρό πυρήνα» του κέντρου λήψης αποφάσεων στους ευρύτερους «ομόκεντρους κύκλους» του εν λόγω μπλοκ, ήτοι καθώς μεταβαίνουμε από τα κορυφαία στελέχη της συγκυβέρνησης στα λοιπά «πρωτοκλασάτα» στελέχη των συγκυβερνώντων κομμάτων, από εκεί στους απλούς βουλευτές και στα απλά κομματικά στελέχη, και από εκεί στους παντός είδους μεγαλοδημοσιογράφους, σχολιογράφους και μπλόγκερς που, ο καθένας με τον τρόπο του, κατά βάσιν στηρίζουν τη μνημονιακή πολιτική, η αντιμνημονιακή ρητορεία μπορεί να προσλαμβάνει μορφές που ξεπερνούν σε δριμύτητα ακόμη και τα όντως

αντιμνημονιακά κόμματα και δυνάμεις. Το «δια ταύτα» βέβαια είναι πάντα το γνωστό: «Τι να κάνουμε όμως...»

Αυτή η όντως προνομιακή κατάσταση που παρέχει ο μνημονιακός πολιτικός λόγος σε όσους τον εκφέρουν, το να μπορούν δηλαδή να εμφανίζονται ακραιφνώς αντιμνημονιακοί, αντιτροϊκανοί, αντιμερκελικοί, γνήσιοι υπερασπιστές των εθνικών συμφερόντων και των δικαιωμάτων του ελληνικού λαού, ταυτόχρονα όμως και «ρεαλιστές», άρα *κατ' ανάγκην* «εκσυγχρονιστές» και «ευρωπαϊστές», δηλαδή υπέρ της μνημονιακής πολιτικής, οδηγεί και σ' ένα ακόμη σημαντικότερο πλεονέκτημα.

Σύμφωνα με γνωστές αναλύσεις, στη μεταδικτατορική Ελλάδα είχαμε το φαινόμενο συγκρότησης «πολυσυλλεκτικών» κομμάτων, προεξάρχοντος του ΠΑΣΟΚ – κομμάτων δηλαδή ο κοινωνικός χαρακτήρας των οποίων εκπροσωπούσε ποικίλα, ετερόκλιτα, έως και αντικρουόμενα ταξικά συμφέροντα. Η ριζική ανατροπή που επέφεραν στο πολιτικό σκηνικό -σύμφωνα με πιο πρόσφατες αναλύσεις- οι εκλογικές αναμετρήσεις του 2012, που συνίσταται κυρίως στη συρρίκνωση του ΠΑΣΟΚ και στην έντονα ταξική κατανομή των ψήφων στο νέο διπολικό σχήμα *Νέα Δημοκρατία / ΣΥΡΙΖΑ*, είχε μεταξύ άλλων ως συνέπεια και την υποχώρηση της πολυσυλλεκτικότητας των κομμάτων.

Αν όμως το *πολυσυλλεκτικό πολιτικό κόμμα* είναι όντως παρελθόν, παρατηρούμε στις μέρες μας τη συγκρότηση ενός *πολυσυλλεκτικού πολιτικού λόγου* – τέτοιος κατά τη γνώμη μου είναι ο μνημονιακός πολιτικός λόγος. (Ίσως θα μπορούσαμε να πούμε ότι το ίδιο ισχύει –*αν και με εντελώς διαφορετικούς όρους*- και για τον αντιμνημονιακό πολιτικό λόγο, με τον οποίο πιθανώς θα ασχοληθώ σε κάποιο άλλο κείμενο.) Η κυρίαρχη εκδοχή του μνημονιακού πολιτικού λόγου, έτσι όπως σχηματικά την περιγράψαμε παραπάνω, δηλαδή ως ρητορική του «(αντικειμενικά) αναγκαίου κακού», μπορεί να χωρέσει περίπου τους πάντες. Από «εκσυγχρονιστές

αριστερούς» και «ευρωπαϊστές σοσιαλδημοκράτες» μέχρι παλαιοκομματικούς δεξιούς, ελληνοορθόδοξους εθνικιστές και ακροδεξιούς. Και δεν αναφέρομαι μόνο στην πανσπερμία ιδεολογικο-πολιτικών χρωματισμών και αποχρώσεων που ήδη μας προσφέρουν τα τρία κόμματα της συγκυβέρνησης.⁸ Αλλά και σε υποκείμενα εκφοράς δημόσιου πολιτικού λόγου που δεν είναι, φανερά τουλάχιστον, ενταγμένα σε κανένα από τα εν λόγω κόμματα. Ορισμένες φορές μάλιστα πρόκειται για άτομα ο μέχρι τώρα βίος και πολιτεία των οποίων δεν θα μας επέτρεπαν καθόλου εύκολα να φανταστούμε ότι θα συντάσσονταν, έστω και μόνο στο «δια ταύτα», με τις φιλομνημονιακές θέσεις.⁹

Τα δύο παραπάνω σημαντικότερα πλεονεκτήματα του μνημονιακού πολιτικού λόγου -αφ' ενός η πειστικότητα και η δυνατότητα συνύπαρξής του με «αντιμνημονιακή» ρητορική που του προσφέρει το επιχείρημα του «αναγκαίου κακού» και αφ' ετέρου η πολυσυλλεκτικότητά του- δεν αναιρούν όμως το γεγονός ότι, όπως επισημίναμε, τούτος ο λόγος στερείται πειστικού *θετικού* περιεχομένου. Απομένει λοιπόν η διερεύνηση της αποτελεσματικότητάς του, ως παραγωγικής προπαγανδιστικής βίας, όσον αφορά τον αρνητικό του στόχο - δηλαδή την Αριστερά και κυρίως τον ΣΥΡΙΖΑ. Προς αυτή την κατεύθυνση λοιπόν, πιστεύω ότι, στην αντιαριστερή και αντιΣΥΡΙΖΑϊκή προπαγάνδα του μνημονιακού πολιτικού λόγου, μπορούμε να διακρίνουμε *δύο κομβικά στρατηγικά τεχνάσματα*.

Παρενθετικά εδώ, δυο λόγια πρώτα για την έννοια του «στρατηγικού τεχνάσματος» και της «στρατηγικής» στο πεδίο του πολιτικού λόγου γενικότερα.

⁸ Για μια εύστοχα σατιρική επισήμανση της συγκυβερνητικής πολυχρωμίας, βλ. Γιώργος Ανανδρανιστάκης, «Σώστε τον Άδωνη-Άδωνη» - *Αυγή*, 23.4.2013.

⁹ Μια από τις πιο εντυπωσιακές περιπτώσεις αυτού του είδους είναι ο Χρήστος Γιανναράς. Σε σχετικά πρόσφατο άρθρο του, αφού αναπτύσσει τις γνωστές ελληνοορθόδοξες και αντι-Διαφωτιστικές του θέσεις προς μια σκληρή αντι-δυτική, αντι-γερμανική και εκ πρώτης όψεως αντι-μνημονιακή κατεύθυνση, καταλήγει σε μια δριμύτατη επίθεση εναντίον της Αριστεράς και -εμμέσως πλην σαφέστατα- των αντι-μνημονιακών της θέσεων - Χρήστος Γιανναράς, «Ο χαμένος πολιτισμός του “δημοσίου συμφέροντος”», *Καθημερινή*, 16.12.2012.

Πρώτον, ο όρος «στρατηγική», ιδίως στην περίπτωση του προπαγανδιστικού (πολιτικού) λόγου, είναι ίσως το χρησιμότερο εννοιολογικό εργαλείο για να κατανοήσουμε την παραγωγική διάσταση της προπαγανδιστικής βίας. Όπως και στον πόλεμο, έτσι και στην προπαγάνδα, η στρατηγική δεν είναι παρά η *παραγωγική οργάνωση και συστηματοποίηση της άσκησης βίας* (με όπλα και επί των σωμάτων και των εγκαταστάσεων των αντιπάλων στην πρώτη περίπτωση, με λόγια και επί των λόγων των αντιπάλων και της πραγματικότητας εν γένει στη δεύτερη), με τελικό στόχο την επίτευξη νίκης επί του αντιπάλου. Και δεύτερον, η ορθολογική χρήση μέσων προς επίτευξη στόχου, που όντως υποδηλώνεται με την έννοια της «παραγωγικής οργάνωσης και συστηματοποίησης (της άσκησης βίας)», δεν ισοδυναμεί κατ' ανάγκην με συνειδητές και ρητά εκφραζόμενες επιλογές κάποιων επιτελείων που σχεδιάζουν εκ των προτέρων την εν λόγω στρατηγική στο σύνολό της. Σε κάτι τέτοιες περιπτώσεις, τα -εν μέρει, έστω- κοινά συμφέροντα και οι συναφείς αξιακές προτεραιότητες των πολλαπλών και ποικιλόμορφων υποκειμένων εκφοράς του κυρίαρχου λόγου οδηγούν στην σε μεγάλο βαθμό *ασυνείδητη* διαμόρφωση μιας λίγο-πολύ κοινής στρατηγικής.

Το πρώτο λοιπόν από τα δύο κομβικά στρατηγικά τεχνάσματα εναντίον της Αριστεράς είναι η περίφημη *θεωρία των δύο άκρων*. Στην Ελλάδα μάλλον πρώτη φορά επικρατεί τόσο πολύ. Τα πρώτα μεταδικτατορικά χρόνια υπήρχε ο όρος «αριστεροχουντισμός» αλλά ελάχιστοι τον έπαιρναν στα σοβαρά. Στην δε προδικτατορική Ελλάδα υπήρχε μόνο ένα «άκρο» - η Αριστερά.¹⁰ Στο σύγχρονο κυρίαρχο ελληνικό πολιτικό λόγο, η πολλαπλή, με ποικίλες παραλλαγές, και από

¹⁰ Όπως σωστά επισημάνθηκε από ακροατή στην ημερίδα της ΕΕΠΕ, ο «ανένδοτος αγώνας» του Γεωργίου Παπανδρέου στηριζόταν σε κάποια αντίληψη περί δύο άκρων, αλλά δεν νομίζω ότι ο «ανένδοτος» ήταν χαρακτηριστική περίπτωση του «εθνικόφρονος» πολιτικού λόγου της μετεμφυλιακής περιόδου, και δεν μπορούμε καν να θεωρήσουμε ότι η εναντίωση και στα «δύο άκρα» ή ο «διμέτωπος» αποτελούσε κεντρικό του συστατικό - ο «ανένδοτος» είχε ως κύρια αιχμή τον αγώνα εναντίον της κυβέρνησης της ΕΡΕ και του Παλατιού.

εντυπωσιακά ετερόκλητα υποκείμενα εκφοράς χρήση και επίκληση της θεωρίας των δύο άκρων είναι τόσο γενικευμένη, ώστε θα μπορούσαμε πλέον να μιλάμε για κάποια πρωτοφανή *εμμονή* σύσσωμων των καθεστωτικών δυνάμεων.

Παραθέτω παραδείγματα από το λόγο γνωστών προσωπικοτήτων –όχι μόνο του πολιτικού και του δημοσιογραφικού κόσμου- που εμφανίστηκαν στην εκπομπή «Ανατροπή» (MEGA) του Γιάννη Πρετεντέρη.

- Στις 7.1.2013, ο ηθοποιός Κωνσταντίνος Μαρκουλάκης: «Η αλήθεια είναι ότι μπορούμε πια να φτάνουμε να ζούμε αυτά που ζούμε –τα έκτροπα από τη Χρυσή Αυγή- επειδή ανεχτήκαμε όλα τα υπόλοιπα. Δεν ξεκινούν από την ίδια βάση, αλλά τα ανεχτήκαμε. Μια κοινωνία που ανέχεται τους φοιτητές της να χτίζουν τους καθηγητές τους, μία κοινωνία στην οποία οι πρυτάνεις της βγάζουνε ψήφισμα το οποίο λέει: “Ο νόμος δεν θα τηρηθεί”, είναι μια κοινωνία που πολύ σύντομα θα εμφανιστούνε κάτι τύποι με μαύρα και ξυρισμένα κεφάλια.»
- Στις 14.1.2013, ο ίδιος ο Πρετεντέρης, με αναφορά στην επίθεση εναντίον των γραφείων της ΝΔ, εκστομίζει τον χαρακτηριστικότατο συνειρμό: «...από τις ύβρεις στα γκαζάκια, από τα γκαζάκια στα καλάζνικοφ...». Και στην επόμενη εκπομπή, στις 21.1.2013, σε εκτενή διάλογο με τον υπουργό Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη Νίκο Δένδια, επιδίδεται από κοινού με τον υπουργό σε μια απόπειρα ενδελεχούς θα έλεγα ταξινόμησης των καταλήψεων, των γκαζακιών, των επιθέσεων με καλάζνικοφ και της βομβιστικής επίθεσης στο Mall, στην ίδια εννοιολογική κατηγορία.

Το επιχείρημα που εξομοιώνει, έστω «σε τελευταία ανάλυση», τις «ύβρεις», τις καταλήψεις ή την (ειρηνική) πολιτική ανυπακοή με την τρομοκρατία και τελικά - δια μέσου μιας όχι πάντα ρητής αλλά σαφέστατης λογικής ισοδυναμίας- με τη ρατσιστική βία της Χρυσής Αυγής, από μόνο του προφανώς δεν μπορεί να πείσει

κανέναν. Η επισήμανση ότι και τα μεν και τα δε είναι παράνομα δεν αρκεί - θα ήταν σα να προσπαθούσε κάποιος να εξομοιώσει, έστω «σε τελευταία ανάλυση», τον μικροαπατεώνα με τον σήριαλ-κίλλερ. Γι' αυτό, αντί του όρου «παράνομία», εφευρέθηκε ένας νέος όρος: *ανομία*. Η «ανομία» διαφέρει από την «παράνομία» κατά το ότι σηματοδοτεί τη μετάβαση από μια απλή νομική διαπίστωση (ότι κάποια πράξη αποτελεί παράβαση του ισχύοντος νόμου) σε μια έννοια με αξιώσεις κοινωνιολογικού ερμηνευτικού εργαλείου: Υπονοείται ότι η άρνηση των Πρυτάνεων να συμμορφωθούν με το νόμο Διαμαντοπούλου και η βία της ΧΑ μπορεί να διαφέρουν πολύ μεταξύ τους αλλά εντάσσονται στο ίδιο γενικότερο κοινωνικό φαινόμενο που λέγεται *ανομία* και για το οποίο η Αριστερά ευθύνεται το ίδιο με την Άκρα Δεξιά - αν όχι περισσότερο, δεδομένου ότι εκείνη «άρχισε πρώτη». Ως ανήκουσες στο ίδιο κοινωνικό φαινόμενο, υπονοείται ότι η «ανομία» της Αριστεράς και εκείνη της ΧΑ συνδέονται μεταξύ τους με κάποια στενή αιτιακή σχέση – είτε ότι η πρώτη αποτελεί αιτία της δεύτερης, είτε, στην καλύτερη για την Αριστερά περίπτωση, ότι έχουν και οι δύο κοινό αίτιο: κατά συνέπεια ότι αποτελούν δύο διαφορετικές όψεις του ίδιου πράγματος, έστω και αν η Αριστερά εμφανίζεται ως η πιο «light» εκδοχή του.

Ο «βαθύτερος χαρακτήρας» του «κοινωνικού φαινομένου» της «ανομίας», στο οποίο εντάσσονται ο ΣΥΡΙΖΑ και η αντιμνημονιακή Αριστερά γενικότερα από κοινού με τη ΧΑ, μπορεί να γίνει αντιληπτός σε *αντιδιαστολή* με το –πενιχρό έστω- θετικό περιεχόμενο των θέσεων που αξιώνει για τον εαυτό της η μνημονιακή πλευρά. Τόσο το «εκσυγχρονιστικό» στοιχείο όσο και η συσπείρωση γύρω από το «ρεαλισμό» ή την «πικρή αλήθεια» του «αναγκαίου κακού» (μαζί με τον αυτοχαρακτηρισμό της ΔΗΜΑΡ ως «Αριστεράς της ευθύνης»), υποδηλώνουν ότι οι μνημονιακές δυνάμεις αυτοπροβάλλονται ως κατά βάσιν *ορθολογικές* – ότι δηλαδή, παρά τις σημαντικότερες μεταξύ τους ιδεολογικο-πολιτικές διαφορές, στηρίζονται στον «κοινό

παρονομαστή» του *ορθού λόγου*: ότι δεν «έχουν φύγει», ότι δεν είναι «γκάου». Πράγμα που υπονοείται ότι έχει κάνει –και είναι- ο ΣΥΡΙΖΑ και οι λοιποί αντιμνημονιακοί. Τα περί «ανομίας» λοιπόν και η -στηριζόμενη σε αυτή την «κοινωνιολογική» έννοια- θεωρία των δύο άκρων αποτελούν το στρατηγικό τέχνασμα δια του οποίου επιχειρείται η απαξίωση των αντιμνημονιακών απόψεων γενικά και των θέσεων του ΣΥΡΙΖΑ ειδικότερα ως ενός *επικίνδυνου παραλογισμού*. Η εξομοίωση –έστω μέσα σ’ ένα «κοινωνιολογικό» πλαίσιο- με τη ναζιστική βία της ΧΑ προφανώς συμβάλλει σημαντικά προς αυτή την κατεύθυνση, δεδομένης της διάχυτης (απλουστευτικής) κοινής αντίληψης που τείνει να ταυτίζει το ναζιστικό φαινόμενο με την παράνοια και την τρέλα. Επιπροσθέτως, η καλλιέργεια της εντύπωσης ότι και ο ίδιος ο ΣΥΡΙΖΑ είναι «τρελός» ενισχύεται περαιτέρω δια μέσου της διαρκούς παρουσίας του ως ενός παρδαλού συνονθυλεύματος ασύμβατων μεταξύ τους συνιστωσών, που παρασύρουν την ηγεσία του σε ασυνάρτητες και αλληλοαναιρούμενες πολιτικές τοποθετήσεις.

Ας περάσουμε τώρα στη διερεύνηση του δεύτερου κομβικού στρατηγικού τεχνάσματος εναντίον της Αριστεράς και του ΣΥΡΙΖΑ. Αυτό το δεύτερο τέχνασμα σχετίζεται μ’ ένα άλλο «και την πίτα ολόκληρη και το σκυλί χορτάτο» του μνημονιακού λόγου. Έχει ειπωθεί ότι συχνά ο λόγος των κομμάτων της συγκυβέρνησης εναντίον του ΣΥΡΙΖΑ αρθρώνεται σαν εκείνα να βρίσκονταν στην αντιπολίτευση και ο ΣΥΡΙΖΑ στην κυβέρνηση – ότι δηλαδή τα κυβερνώντα κόμματα απολαμβάνουν ταυτόχρονα το προνόμιο τόσο της κυβερνητικής εξουσίας όσο και της αντιπολιτευτικής κριτικής. Αυτό βέβαια αν το πάρουμε «τοις μετρητοίς» είναι παράδοξο. Κρύβει όμως μια αλήθεια. Οι μνημονιακές δυνάμεις αντιμετωπίζουν, όχι τόσο ευθέως τον ίδιο τον ΣΥΡΙΖΑ, αλλά τον *πολιτικό λόγο* του ΣΥΡΙΖΑ σα να είναι *κατά βάθος κυρίαρχος στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία* - και όχι μόνο τώρα, αλλά από

τη μεταπολίτευση κι έπειτα, δηλαδή από πολύ πριν την εμφάνιση του ίδιου του πολιτικού σχηματισμού που λέγεται «ΣΥΡΙΖΑ». Και μάλιστα «κυρίαρχος» υπό την έννοια ότι, ανεξάρτητα από το ποιο κόμμα βρισκόταν στην κυβέρνηση, είχε επηρεάσει και διαμορφώσει κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές νοοτροπίες και πρακτικές που λίγο-πολύ επικρατούσαν και επικρατούν ακόμη στη σύγχρονη Ελλάδα.

Αυτό που θεωρείται –από την συγκυβερνητική προπαγάνδα- ότι εκπροσωπεί ο πολιτικός λόγος του ΣΥΡΙΖΑ είναι ένας συγκερασμός και των δύο κυριότερων «παθογενειών» -σύμφωνα με την εκσυγχρονιστική άποψη- της μεταδικτατορικής ελληνικής κοινωνίας και πολιτικής: ήτοι του πελατειακού συστήματος και του «λαϊκισμού». Το εννοιολογικό σχήμα που συνδέει τα δύο -αρχικά τουλάχιστον- διακριτά μεταξύ τους κοινωνικο-πολιτικά φαινόμενα είναι λίγο-πολύ γνωστό: Το πελατειακό σύστημα είναι υπεύθυνο για έναν υπερδιογκωμένο και αναξιοκρατούμενο δημόσιο τομέα. Σύμφωνα με αυτό το σχήμα, η διαίωση της πολιτικής διαφθοράς συνίσταται κατά κύριο λόγο στην επικράτηση των «συντεχνιών» του δημοσίου, η ισχύς των οποίων εκδηλώνεται μ' ένα διάχυτο «λαϊκισμό», που αναγκάζει κυβερνήσεις και κόμματα να μην τολμούν να πάρουν μέτρα περιορισμού της παντοδυναμίας τους.

Το ζήτημα βέβαια είναι ότι, κατά γενική ομολογία, για το πελατειακό σύστημα ήταν υπεύθυνα κυρίως τα δύο μεγάλα κόμματα της μεταδικτατορικής περιόδου, και για το «λαϊκισμό» κυρίως το ΠΑΣΟΚ του Ανδρέα Παπανδρέου. Θα ήταν επομένως κραυγαλέα αναντίστοιχο προς την πραγματικότητα αν οι μνημονιακές δυνάμεις προσπαθούσαν να επιρρίψουν την ευθύνη και για τα δύο «μεγάλα δεινά» της μεταδικτατορικής Ελλάδας αποκλειστικά στον ΣΥΡΙΖΑ ή έστω στις –όποιες- αριστερές δυνάμεις προϋπήρχαν αυτού. Εδώ όμως το υφέρπον –καθ' ότι εν μέρει ανομολόγητο- επιχείρημα είναι ότι ναι μεν «όλα τα κόμματα» έφταιγαν για την

κατάσταση της διαφθοράς και του «λαϊκισμού», αλλά τα πιο «υπεύθυνα» από αυτά έβαλαν μυαλό – έστω και αργά: με τα μνημόνια. Ενώ ο ΣΥΡΙΖΑ παρέμεινε αμετανόητος - και γι' αυτό είναι ασυγχώρητος. «Αποκαλύπτεται» έτσι ότι αυτός (και το σινάφι του) είναι *και ήταν* ο πιο γνήσιος εκφραστής της διαφθοράς, αυτός που πάντα τη στήριζε, με το πρόσχημα της αριστερής ιδεολογίας και των δικαιωμάτων του λαού, που δεν ήταν παρά τρόπος εξασφάλισης των συντεχνιακών κεκτημένων.¹¹

Τα δύο παραπάνω κομβικά στρατηγικά τεχνάσματα, συνδυαζόμενα μεταξύ τους, σηματοδοτούν επομένως την *διττή στρατηγική στόχευση* του κυρίαρχου πολιτικού λόγου: Να παρουσιαστεί ο ΣΥΡΙΖΑ ως ένα *παράλογο* και ταυτόχρονα *διεφθαρμένο κατεστημένο*, από το οποίο πρέπει επί τέλους να απαλλαγούμε αν θέλουμε να σωθεί η χώρα.

Η πόλωση δεν προκύπτει μόνο από τα μνημόνια και τις αντικειμενικές τους συνέπειες, αλλά και από το γεγονός ότι ο πολιτικός λόγος των δυνάμεων που τα στηρίζουν προσπαθεί απεγνωσμένα να συγκροτήσει ένα όντως αντεστραμμένο σε αυτή την περίπτωση είδωλο της πραγματικότητας. Μόνο που εδώ δεν πρόκειται για την αντιστροφή που, σύμφωνα με τον γνωστό παλιό ορισμό, ισχύει για την ιδεολογία εν γένει, αλλά για τον συγκεκριμένο τρόπο με τον οποίο επεμβαίνει με την παραγωγική της βία η μνημονιακή προπαγάνδα στη σύγχρονη ελληνική πολιτική πραγματικότητα μεταλλάσσοντάς την δημιουργικά.

¹¹ Παράδειγμα πάλι από την εκπομπή «Ανατροπή», στις 28.1.2013 – Ντόρα Μπακογιάννη: «Πρέπει λοιπόν να συνειδητοποιήσουμε άπαντες ότι οι λογικές του χτες, που τις είχαμε ανεχτεί ως πολιτικό σύστημα και ως κοινωνία επί είκοσι χρόνια...». Και λίγο αργότερα, η ίδια: «...έχει μείνει η αντιπολίτευση στη λογική, την οποία όλοι είχαμε...» Και πιο μετά: «Θα τα καταφέρουμε διότι πρώτα εμείς οι πολιτικοί αλλάξαμε μυαλό – ή τουλάχιστον οι περισσότεροι από εμάς...»

Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης Δίκτυο Ανάλυσης Πολιτικού Λόγου

Στόχος του ερευνητικού δικτύου για την «Ανάλυση του Πολιτικού Λόγου» είναι: (α) η προαγωγή του επιστημονικού προβληματισμού γύρω από την έννοια και τις θεωρίες του λόγου (discourse – discours - diskurs) και (β) η συστηματική εξέταση του πολιτικού λόγου και των επιχειρημάτων που αρθρώνουν οι πολιτικοί δρώντες (κόμματα, κινήματα, ΜΜΕ, κ.λπ.) καθώς εμπλέκονται σε σχέσεις αντιπαράθεσης ή συναίνεσης.

Η δημοσίευση σειράς «Κειμένων Εργασίας» (Working Papers), τα οποία αναρτώνται στον ιστότοπο του δικτύου και της Ελληνικής Εταιρείας Πολιτικής Επιστήμης (ΕΕΠΕ), αποτελεί αξονική προτεραιότητα του δικτύου για την «Ανάλυση του Πολιτικού Λόγου». Τα κείμενα εργασίας λειτουργούν ως παρεμβάσεις στο δημόσιο διάλογο είτε και ως ερεθίσματα για περαιτέρω επιστημονικό προβληματισμό. Βοηθούν δε τους συγγραφείς τους να ελέγξουν «υπό κατασκευή» επιχειρήματα και υποθέσεις εργασίας πριν λάβουν την τυπική μορφή επιστημονικών δημοσιεύσεων. Εξέχουσα θέση στο πλαίσιο του πρώτου κύκλου «Κειμένων Εργασίας» κατέχει η θεματική που αφορά σε «Λόγους της Κρίσης», σε πολιτικούς λόγους δηλαδή οι οποίοι αρθρώνονται με αναφορά στην τρέχουσα οικονομική -αν και όχι μόνο- κρίση στην Ελλάδα και την ΕΕ.

Τα κείμενα εργασίας που κατατίθενται προς δημοσίευση αξιολογούνται από τουλάχιστον δύο μέλη του δικτύου. Σε κάθε περίπτωση, τα κείμενα εργασίας εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων τους και δεν απηχούν θέσεις του δικτύου ή της ΕΕΠΕ.